

СКАРБНИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Збірник наукових праць

Випуск 18

Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського

Департамент культури і туризму, національностей та релігій
Чернігівської облдержадміністрації

Чернігівська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України

СКАРБНИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Збірник наукових праць
Випуск 18

Чернігів
2017

ПАЛАТНА С.

Реліквії роду Безбородьків

Славнозвісний рід Безбородьків, найвідомішими представниками якого були Олександр Андрійович Безбородько (1747–1799), найясніший князь, канцлер Російської імперії та граф Ілля Андрійович (1756–1815), фундатор Ніжинської гімназії вищих наук (тепер Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя), має українське коріння. Його історія розпочинається зі значкового товариша Якова Івановича Безбородька, онуками якого, дітьми сина Андрія, є і були зазначені вище особи. Проходять віки, стираються з пам'яті події, руйнуються пам'ятки, і тим ціннішими стають реліквії, які зберігаються в колекціях музеїв і є німими свідками життя та діяльності людей.

Так, у Музеї історичних коштовностей України є дві речі, які мають стосунок до роду Безбородьків. Це – потир (ДМ-320) з дарчим написом Іллі Андрійовича Безбородька (*кольор. вкл. 6, рис. 1*) та футляр у формі серця (ДМ-1717) (*кольор. вкл. 6, рис. 2*), в якому зберігалось серце сина Іллі Андрійовича – Андрія Ілліча, який помер від ран, повертаючись додому з Європи, де брав участь у поході антифранцузької коаліції європейських держав. Футляр опублікований у збірнику статей наукової конференції Музею історичних коштовностей України за 2009 рік¹.

У даному випадку мова піде про потир, що має наступні розміри: висота – 370 мм, діаметр чаші – 135 мм, діаметр піддону – 200 мм. Виконаний він зі срібла 875 проби. Під вінцями повністю золоченої чаші, як дуже часто на предметах подібного призначення, міститься літургійний напис: “ТЕЛО ХРИСТОВО ПРИМИТЕ ИСТОЧНИКА БЕЗСМЕРТНАГО ВКУСИТЕ”.

Окрасою чаші є ажурна сітчаста із зерню сорочка-кошик з хвилястим верхнім краєм. Вона утворена густими сканими, зробленими з перекрученої дротинки колечками зі вставленими в них по центру кульками зерні. Низ чаші є багатопелюстковою розеткою з краплеподібними пелюстками. До цього вишуканого сканого узору вдало припасовані чотири овальні емалеві медальйони, обрамлені вставками безколірних стразів, вправлених у густі касти. На медальйонах на синьому тлі білими і сірувато-коричневими фарбами виконані наступні образи: “Ісус Христос благословляючий” (*кольор. вкл. 6, рис. 3*), “Несення хреста”, “Богородиця”, “Св. Іоанн Богослов” (*кольор. вкл. 6, рис. 4*) з відповідними написами.

Вазоподібний стоян з двома балясинами (вгорі та внизу) має гладеньку поверхню. Верхня балясина за формою нагадує гриб, шляпка і ніжка якого по периметру обведені перекрученою дротинкою. Нижня – кругла східчаста з бортом, декорованим узором із семипелюсткових розеток.

Піддон – двох'ярусний з невисокою конусоподібною шийкою, декорованою виконаним на густо канфареному тлі узором з видовжених пелюсток. На поверхні верхнього ярусу розташовані емалеві медальйони, також облямовані безколірними стразами, вставленими у глухі касти. На медальйонах фарбами таких самих кольорів, що й на чаші, зображені наступні євангельські сюжети: “Моління про чашу” (*кольор. вкл. 6, рис. 5*), “Взяття під варту”, “Несення хреста” (*кольор. вкл. 6, рис. 6*), “Покладення в домовину” з написами на кожному: “ІС ХС”. Між верхнім і нижнім ярусами – профільована стрічка, декорована густими рельєфними фестонами. На нижньому ярусі – узор з листя аканта, виконаний на канфареному тлі.

На потирі в кількох місцях поставлені клейма (*кольор. вкл. 6, рис. 7*). Під вінцями чаші – всі чотири: міське з датою “1804”, проби срібла “84” та обох майстрів; на стояні – міське (збите) та проби срібла “84”; на нижньому ярусі піддону – два: міське та майстра “І. В”; по краю піддона – майстра “А.І.Л.” Клеймо “І. В” належить срібної справи майстрові Віталієву Якову

(Іакову)², тимчасовому московському цеховому, відомому у 1802–1855 рр., а клеймо “А.І.Л.” – невідомому московському майстрові, який працював у 1802–1806 рр.³ Вірогідно, один з них виконував повністю предмет, а інший – гравірований напис на чаші. Згідно з клеймами потир датується 1804 р.⁴ Він є зразком витворів, у декорі яких використана улюблена російськими майстрами ажурна скань, особливо популярна починаючи з останньої чверті XVIII ст.⁵ Примітно, що емалеві дробниці, розташовані на потирі, за манерою виконання і кольоровою гамою аналогічні тим, що прикрашають інший потир з колекції МКУ (ДМ-1525), також виконаний російськими майстрами. Такі емалі, в яких зображення виконували градаціями сірого або коричневого кольорів на блакитному (синьому) тлі (так зв. “гризайль”), характерні для кінця XVIII – початку XIX ст. Вони замінили властиву раніше московським майстрам яскраву палітру емалей, вказуючи на вплив “холодніших” емалей майстрів Петербурга.

Але для нас найважливішою деталлю потиру є дарчий напис, розташований на звороті піддона, зроблений крапковим канфарником: “Устроена потирь ся въ домъ Божий Матеры домницкой обители графа Ильи Андреевича Безбородки 1806 года весу 3 фу 50 зол”.

Ілля Андрійович Безбородько був молодшим братом канцлера. Народився він 1756 року. У шістнадцять років вступив на військову службу, зробив блискучу військову кар’єру й у 1806 р. став сенатором. За відсутності у Олександра Андрійовича нащадків успадкував усе майно брата та зробив пожертву – 210 тис. рублів, призначених братом на заснування в Ніжині гімназії вищих наук, хоча через різні обставини гімназію було відкрито вже після смерті Іллі Безбородька.

Згідно з написом на потирі він був вкладений у Домницький монастир, що знаходиться поблизу села Домниця Менського району Чернігівської області і добре відомий завдяки чудотворній іконі Богородиці⁶.

Безбородьки, починаючи з генерального судді Андрія Яковича, опікувалися монастирем. Найбільша заслуга в цьому належить Іллі Андрійовичу та його дружині Анні Іванівні (у дівоцтві – Ширай), які надали кошти на відновлення монастиря після катерининських реформ монастирського устрою, на побудову нових мурованих споруд – трипрестольного храму Різдва Богородиці, трапезної, келій та огорожі монастиря. А вже після смерті чоловіка, у 1822 р. Анна Іванівна за його заповітом вклала 22 тис. рублів на виготовлення дорогоцінного окладу ікони Домницької Богородиці, який був прикрашений коштовним камінням. Внизу на іконі був напис: “По завещанию покойнаго графа Ильи Андреевича Безбородко, сооружень сей памятникъ супругою его графинею Анною Ивановною въ 1822 году”⁷. Подальша доля окладу невідома, а ікона (за іконографією – Одигітрія) тепер перебуває у церкві великомучениці Параскеви відродженого у 1995 р. Домницького монастиря Різдва Богородиці. Але ми маємо потир, який є німим свідком благодійної діяльності Іллі Безбородька. Примітно, що потир датується 1806 р., тим самим роком, коли відбулося освячення головного храму монастиря. Можливо, у зв’язку саме з цією подією і був зроблений Іллею Безбородьком такий коштовний дарунок.

1. Березова С.А., Палатна С.Г. Реліквія роду Безбородьків //Музейні читання: Матеріали наукової конференції Музею історичних коштовностей України “Ювелірне мистецтво – погляд крізь століття. – 9–11 листопада 2009 р. – К., 2010. – С. 194–201.

2. Постникова-Лосева М.М., Платонова Н.Г., Ульянова Б.Л. Золотое и серебряное дело XV–XX вв. – М., 1983. – С. 217, № 2542.

3. Там же. – С. 208, № 2190.

4. Там же. – С. 203, № 2000.

5. Постникова-Лосева М.М. Искусство скани. – Внешторгиздат, 1990. – С. 4.

6. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн. 3: Мужские монастыри. – Чернигов, 1873. – С. 235.

7. Там же. – С. 234.

Реліквії роду Безбородьків

